

Kazna i savjest u romanu "Zločin i kazna" F. M. Dostojevskoga

Jurišić, Ivana

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:694466>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Studij: Hrvatski jezik i književnost i engleski jezik i književnost

Kazna i savjest u romanu „Zločin i kazna“ F. M.
Dostojevskoga
-završni rad-

Student: Ivana Jurišić

mentor: doc.dr.sc. Dejan Durić

Rijeka, 17. srpanj 2017.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Studij: Hrvatski jezik i književnost i engleski jezik i književnost

Kazna i savjest u romanu „Zločin i kazna“ F. M.
Dostojevskoga
-završni rad-

Student: Ivana Jurišić

mentor: doc.dr.sc. Dejan Durić

Rijeka, 17. srpanj 2017.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. KAZNA.....	4
3. SAVJEST.....	10
A) RASKOLJNIKOV.....	13
B) OSTALI LIKOVI.....	19
4. BORBA DOBRA I ZLA.....	25
5. ISKUPLJENJE.....	28
6. ZAKLJUČAK.....	31
SAŽETAK.....	32
LITERATURA.....	33

1. UVOD

„Zločin i kazna“ jedan je od najpoznatijih i prijelomnih romana svjetske književnosti koji je postao pretečom modernog psihološkog romana i kriminalističkog romana. Žmegač navodi kako se „ruski realizam, više od svih ostalih usporedivih postignuća te epohe u europskoj književnosti, odlikuje time što je otvoren prema moralističkoj raspravi, filozofskom dijalogu, utopijskom traktatu“, a upravo „Fjodor Mihajlovič Dostojevski predstavlja u svojim književnim djelima sve tri faze ruskog realizma, ali u svaku unosi svoju osebnost, narušavajući neprestano realističke književne modele“. (Žmegač, 2004: 226) Fjodor Mihajlovič Dostojevski gotovo revolucionarno ulazi u psihiku kriminalca i kroz njega daje jednu studiju društva. Koristeći se unutarnjim monologom čitatelju otvara mogućnost da se saživi s likom kriminalca, pritom nas tjerajući da se zapitamo ne leži li i u nama neka skrivena ličnost.

Flaker kao bitan podatak ističe kako je „Dostojevski proveo deset godina na robiji i u progonstvu te su mnogi ljudski karakteri koje je upoznao tokom tog razdoblja poslužili kao modeli za njegova kasnija djela, a samu građu Dostojevski je crpio i iz sudskih dosjea i crnih kronika pa je počeo fabulu koristiti kako bi progovorio o *vječnim* filozofskim pitanjima.“ (Flaker, 1986: 84)

Kako i sam naslov djela nagovještava, osnovna tema romana „Zločin i kazna“ jest kazna. Zločin kao čin ubojstva pada u drugi plan jer ne samo što čitatelj odmah zna počinitelja i razloge počinjenja ubojstva pa izostaje napetost koja je prisutna u klasičnim kriminalističkim romanima, već se samo ubojstvo odvija u prvome djelu romana. Ono što je još uvijek prisutno jest potraga za ubojicom koja je prikazana kroz lik Porfirija Petroviča, no ni on nije samo puki istražitelj u potjeri nego „izvrstan poznavalac ljudske duše“ koji dovodi Raskoljnikova da prizna zločin. (Flaker, 1986: 85) Pronalazak ubojice samo je u pozadini jer je sva radnja

usmjerena na proučavanje psihe kriminalca, u ovome slučaju Rodiona Romanoviča Raskoljnikova.

Dostojevski u središte radnje stavlja Raskoljnikovljev um i njegove osjećaje i motive za ubojstvo. Napetost proizlazi iz samog Raskoljnikovljeva ponašanja. Kroz cijeli roman opisuje Raskoljnikovljev put od siromašnog studenta, intelektualca, iznimnog pojedinca koji je doveden do ruba psihički i fizički do ubojice, koji se ne može nositi sa životnom situacijom, sve do njegovog iskupljenja i pokajanja. No, ostaje pitanje kaje li se Raskoljnikov doista za ubojstvo Aljone Ivanovne. Iako nas kroz djelo Dostojevski navodi kako je Raskoljnikov izmučen i zgađen svojim postupcima, nigdje nije prikazano žaljenje zbog toga što je oduzeo život dvjema osobama, već bol zbog toga što se njegov život pretvorio u pakao.

Dostojevski uvodi razmišljanja o ideji o snažnoj i iznimnoj личности kojoj je dopušteno da se u ime viših ciljeva posluži zločinom. „Pristupa toj ideji s različitih stajališta, navodi Flaker, kroz dijaloge koje Raskoljnikov vodi s Petrovičem, Razumihinom i Sonjom“ (Flaker, 1986: 85) koja ga na kraju ponuka da prizna zločin i preda se vlastima.

Tema kazne i iskupljenja u „Zločinu i kazni“ ne odnosi se samo na glavnoga junaka Raskoljnikova, već i na ostale likove. Zbog toga ću u prvom poglavlju ovoga rada govoriti o kazni, njezinim oblicima, utjecajima superega i psihičkom konfliktu s kojim je suočen Raskoljnikov. U poglavlju o savjesti isprva ću govoriti o utjecaju savjesti na Raskoljnikova (kako djeluje njegov obrambeni mehanizam), a zatim njezin utjecaj ili nedostatak kod likova poput Sonje, Marmeladova, Nikolaja, i Svidrigajlova. Četvrto poglavlje suprotstavlja Kantovu filozofiju o dobru i zlu s prikazom Raskoljnikova koji utjelovljuje oboje. U posljednjem poglavlju objasniti ću još temu mogućnosti iskupljenja i pod kojim uvjetima je ona moguća prema Dostojevskom.

Na samome početku romana, gdje je prikazan njegov odlazak kod Aljone Ivanovne, Dostojevski nam već daje natruhe Raskolnikova nauma: „Kad se već sad ovoliko bojim, što bi tek bilo kad bi zaista došlo do onog *pravog!*...“ (Dostojevski, 2004:5) Moglo bi se iz toga zaključiti da je Raskolnikov otpočетка osjećao grižnju savjesti. No, je li to zbilja grižnja savjesti zapravo je otvoreno interpretaciji. Dostojevski kroz cijeli roman navodi čitatelja da povjeruje kako Raskolnikov pati zbog ubojstva da bi u epilogu otkrio kako istinsko pokajanje kod njegova junaka, to jest antijunaka, ne postoji.

2. KAZNA

Kazna je „u pravu vrsta kaznenopravne sankcije kojom se nanosi određeno zlo počinitelju protupravnoga ponašanja.“¹ Kazna za nedjela prisutna je otkad je nastala i sama država, u formalno-pravnom smislu, a ritualna kažnjavanja zasigurno su postojala i prije okupljanja društvenih zajednica u države. Kroz povijest najpoznatiji oblik kazne bilo je načelo „oko za oko, zub za zub“ koje je kasnije i formalno zapisano u Hamurabijevu zakoniku. To je ujedno i oblik odmazde, no s razvitkom misli i civilizacije društvo je napredovalo do kontroliranijih i humanijih oblika kazni. Ono što je postalo presudno nije više bila odmazda kako bi se pokazala snaga, već se izražava potreba za uklanjanjem devijantnih pojedinaca iz društva kako bi se mogli zaštititi ostali članovi zajednice te se zločinci odvajaju od društva kako bi ih se spriječilo da ponovno počine zločin. Društvena kazna ujedno je i upozorenje ostalim članovima zajednice kako ne bi i oni počinili zločine.

Nedavnih godina sve se više naglašava reintegracija bivših prijestupnika u društvene zajednice te se država i borci za ljudska prava fokusiraju na rehabilitaciju zatvorenika i pružanjem druge šanse. Tako društvo ne odustaje od svojih članova, već se trudi pružiti novu priliku koja će biti za dobrobit čitave zajednice. Danas se kao najveća kazna smatra čin oduzimanja slobode, jer je smrtna kazna i tjelesno kažnjavanje ukinuto u većini država svijeta, no Raskolnikov je pojedinac koji je sam započeo svoju kaznu onoga trenutka kada je ubio Aljonu Ivanovnu. Osjeća luđačko uzbuđenje, nestrpljivost da izvrši čin ubojstva napokon jer ga već proganja savjest zbog pomisli o ubojstvu:

„...skoro besvjesno, po nekoj unutarnoj potrebi, započne zagledavati u sve, na što nailazi, kao da se svom silom nastoji zabaviti, ali mu je to slabo polazilo za rukom, te je svaki čas zapadao u zamišljenost. A kad bi se prenuo, digao glavu i

¹ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=31040> pristupljeno 12.7.2017.

ogledavao se uokolo, odmah bi zaboravljao, o čem je maločas razmišljao...“
(Dostojevski, 2004: 32)

Prvi oblik kazne koji je Raskoljnikov osjetio bio je u obliku nemira, paranoje, proročkih i bunovnih snova, a kasnije se njegova psihička rastrojenost prenosi i na njegovo tijelo kada se razboli. Ni sam ne može vjerovati da je sposoban za takvo što, gubi pojam o vremenu te se uspaničio pritom zaboravljajući na prethodne događaje:

„Gospode! Reci mi ti samo jedno: znaju li oni sve ili još ne znaju? Ali ako već znaju i samo se pretvaraju, draže mene, dok ležim, a onda će odjednom ući i kazati, da je već sve odavno poznato i oni su samo tako... Što bih sada? Eto sam baš zaboravio; odjednom sam zaboravio, a maločas mi je bilo na pameti!“
(Dostojevski, 2004: 74)

Njegova kasnija predaja i zatvaranje na prisilni rad u Sibiru samo je drugi oblik kazne, fizička manifestacija onoga što je već započelo u njegovom umu. Nakon čina ubojstva na vidjelo izlaze sva djela i misli koje su ga dovele do točke raskola, što insinuira i njegovo prezime. Raskoljnikov je imao mnogobrojne prilike da se okrene od svoga nauma, no tu do izražaja dolazi njegova hladnokrvnost jer je već na početku romana istaknuto da je Raskoljnikov i prije razmišljao o umorstvu. Ono što je Dostojevski izvanredno prikazao jest način na koji nas uvodi u njegov um kako bi nam razotkrio Raskoljnikovljeve motive i razloge počinjenja ubojstva. Uspio je postići da čitatelji diljem svijeta suosjećaju s njime, štoviše, da zažele da se Raskoljnikov izvuče nekažnjeno, odnosno da doživi sretan kraj. Prikazavši pojedinca, običnog čovjeka iz maloga mjesta u velikom nepoznatom gradu, koji je ujedno i siromašan, ali milosrdan i suosjećajan čovjek spreman nesebično pomagati, prikazavši njegovu svakodnevicu usmjerava nas k pravdanju njegova čina. Ono što čitatelji tada čine zapravo čini i Raskoljnikov. Ne samo što Dostojevski razotkriva motive svog protagonista, on nam pritom otkriva da i u nama postoji nešto duboko skriveno što nam omogućuje da osjećamo empatiju prema čovjeku koji je počinio dvostruko ubojstvo.

Raskolnikov isprva svoj čin pravda djelima za opće dobro. Dostojevski je morao unijeti socijalne motive kako bi se čitatelji poistovjetili s nedaćama protagonista. Aljona Ivanovna pokvarena je i sebična lihvarica koju je Raskolnikov osudio na smrt smatrajući kako bi od njezina blaga, koje je nakupila na moralno nedopustiv način, pomogao čitavom nizu ljudi. Zaključio je kako bi od njezine smrti profitirali svi te da nitko ne bi žalio zbog njezine smrti, čak ni njezina polusestra Lizaveta, koju je Aljona zlostavljala fizički i psihički. Raskolnikova pokreću naoko plemeniti motivi, želi osloboditi svijet od jedne pokvarene lihvarice vodeći se idejom kako iznimni pojedinci (u koje svrstava i samog sebe) imaju pravo počinuti zločine za opće dobro. Upravo se u ime općeg dobra i čine najveći zločini. Tada možemo postaviti i pitanje: Koji je bio razlog ubojstva Aljone polusestre Lizavete? U čije ime je ubio nju?

Kada se uspoređi s Aljninim ubojstvom, Lizavetino je bilo slučajno, tj. neplanirano. No, tu na vidjelo izlazi Raskolnikovljeva spremnost na daljnje ubojstvo kako bi zaštitio svoje ciljeve. Ako je prije i mogao opravdati Aljninu ubojstvo za veće dobro, Lizavetino se jedino može pripisati njegovim sebičnim željama. Njegov ego i arogancija izbijaju na vidjelo pored sve bijede ljudske pokvarenosti i gluposti. On doista jest inteligentniji od većine, no upravo ga takve misli kada uzima sebi za pravo da kroji svijet po svojim pravilima koštaju i dovode do kazne. Prema njegovim mjerilima, Lizaveta nikome nije štetila ni nanosila zlo, a ipak je kažnjena zbog postupaka svoje polusestre. Ono što Raskolnikov odbija vidjeti jest da zbog njegovih djela stradaju i pate upravo oni nevini i čisti od grijeha koje navodno želi zaštititi i osloboditi daljnje patnje. I on sam bio je nevin do trenutka ubojstva, ali je duboko u sebi svjestan groznog čina te to još više doprinosi bolesti njegove duše i uma. Raskolnikov, iako svjestan svoga čina, odbija priznati da je to bio grijeh te se ne kaje istinski za ubojstva.

Međutim, budući da je religiozno odgajan te da je njegov superego bio pod utjecajem okoline koja mu je usadila određeni etički kodeks, budući da je intelektualac i osoba dobra srca, svjestan je činjenice koliko se ogriješio o moralni

i pravni zakon. Kada nastane sukob slojeva ličnosti, nastaje anksioznost, od koje ličnost teži da se oslobodi.

Gregurek u svojoj knjizi „Psihološka medicina“ opisuje „psihodinamski koncept ljudskog ponašanja i funkcioniranja koji podrazumijeva niz nesvjesnih, nagonskih težnji, želja, fantazija, snova i osjećaja koji naposljetku određuju osobu. Te nesvjesne težnje funkcioniraju po načelu zadovoljenja ugone sa stalnom težnjom za realizacijom (npr. Svidrigajlov), međutim realitet i okolina određuju mogućnosti njihova ostvarenja.“ (Gregurek, 2011:94) Raskoljnikov nema mogućnost pokazati sve svoje vrline i prave talente svijetu koji mu oduzima pravo da prosperira u skladu sa svojim sposobnostima te on na jedan određen način želi kazniti i samo društvo i njegove zakone, moralne i pravne.

„Zbog čestog nesklada između težnji i mogućnosti, javlja se konflikt suprotstavljenih težnji nagonu, fantaziji: a) konflikt suprotstavljenih osjećaja; b) konflikt unutarnjeg svijeta osobe i zahtjeva vanjskoga svijeta; c) konflikt unutarnjega svijeta i internaliziranih aspekata vanjskoga svijeta koji se očituje kao self osobe; d) konflikt koji je izazvan neprihvatljivim aspektima selfa.“ (Gregurek, 2011:95) Kako sam i prije spomenula, njegova kazna započinje ubojstvom jer se ne može nositi s novom ulogom ubojice koju si je sam skrojio.

„Psihički konflikt može imati izvore u idu i u superegu. Id je odgovoran za biološke nagone koji uključuju potrebu za hranom, vodom, seksualnošću, samoočuvanjem života i održavanjem vrste (seksualni i agresivni nagoni). Superego je pak unutrašnja reprezentacija vrijednosti, pravila, normi, ograničenja, morala, ideala roditelja i društva. On ima dvije komponente: savjest, koja kažnjava osobu zbog zabranjenih misli i aktivnosti, kao i zbog moralno neprihvatljivog, te ideal ega koji je ne kažnjavajući dio superega i čini moralnu perfekciju kojoj osoba teži, a nikada je ne dostiže.“ (Gregurek, 2011:95) Raskoljnikov je težio jednoj svojoj ideji, idealu za kojeg na kraju iznenada shvaća

da je bio zabluda, a prije toga se kažnjavao jer nije uspio ostvariti svoje težnje te je prisiljen vraćati društvu dug za koji ni ne misli da je dužan platiti, što samo produbljuje njegov pad u anksioznost.

Gregurek navodi da „konflikt izaziva psihičku bol koju ego nastoji umanjiti i od koje se brani mehanizmima obrana. Ako u obranama ne uspije, dolazi do pojave anksioznosti. Upravo misli koje ne smiju prodrijeti u svjesno već moraju ostati potisnute u nesvjesnom zbog jakog superega, zabrana ega, a i vanjskog realiteta izazivaju anksioznost“ (Gregurek, 2011: 95), a Raskoljnikov je prisiljen cijeli život potiskivati svoju navodnu superiornost.

Prema Rudolfu Gregureku „anksioznost je afektivno stanje koje sadrži tri sastavnice: specifičnu neugodnu kvalitetu, eferentne fenomene rasterećena (tjelesni simptomi) te percepcija tih fenomena u egu. Anksioznost je često popraćena odgovorom na prijetnju ili opasnost te priprema osobu za borbu ili bijeg“ (Gregurek, 2011:96) te tako Raskoljnikov kada ugleda Lizavetu ne bježi, već joj gotovo mehanički, nesvjesno pristupa i usmrćuje, pokazavši dokle je spreman ići kako bi sačuvao svoje ideale.

Ono što njega na kraju romana tišti nije više psihološka kazna koju si sam nanosi, već ponovna izolacija od drugih ljudi pridonosi povratku starim mislima prije nego što je počeo gubiti razum i sumnjati u sebe:

„Ali on je strogo sudio sebi i ljuta mu savjest nije pronalazila u prošlosti nikakvu osobito strašnu krivicu, nego jedino običnu o m a š k u , koja se svakom može desiti. Stidi se baš toga, što je on, Raskoljnikov, propao ovako slijepo, bez nade, napušteno i glupo, po nekoj osudi slijepe sudbine, pa se mora poniziti i pokoriti pred "besmislenošću" nekakve osude, ako hoće ikoliko da umiri sebe.“ (Dostojevski, 2004 : 316)

Sada obolijeva jer ga muči zatvor, odnosno bori se s mišlju kako on ne pripada u kaznionici u Sibiru jer nije počinio nikakav grijeh, nego je tako samo u očima zakona, moralnog i formalnog. On ne smatra da je nevin, dapače svjestan je svojih postupaka, ali što god mu napravili on ne može drugačije osjećati. Ljut je na

samoga sebe zbog načina na koji će provesti život. On je osoba koja smatra kako je predodređena za neki veći cilj u životu i jedan od razloga njegove psihološke rastrojenosti jest nemogućnost ostvarenja tih ciljeva koji u njemu izazivaju frustracije i anksioznost:

„Svagda mu je bilo premalo, da samo postoji: svagda je želio više. Možda je jedino i po snazi svojih želja smatrao sebe onda čovjekom, kome je dozvoljeno više nego drugom.“ (Dostojevski, 2004: 317)

On nije u stanju pojmiti dubinu svojih zabluda te i sam u epilogu priznaje: „Ali za svoj se zločin nije kajao.“ Iako je prije Sibira osjećao grižnju savjesti, to nije ni u jednom trenutku bilo pokajanje za grijeh niti je pokazao žaljenje zbog usmrćivanja dviju osoba. Dapače, ono na što često zaboravljaju čitatelji i sam Raskoljnikov jest da nije samo jedno ubojstvo počinjeno nego dva. Raskoljnikov osjeća gađenje, ali ne i kajanje. Kako i sam Raskoljnikov kaže Sonji: „Zar sam ja ubio babu? Sebe sam ubio, a nisam babu! Odmah sam tu i sebe umlatio na sve vijek!“ (Dostojevski, 2004:246)

Svjestan je kako je ovim zločinom izgubio dio svoje duše. Ipak, i ovdje ponovno izbija na površinu njegova arogancija i ego te zanemaruje smrt lihvarice, već se fokusira na samoga sebe i utjecaj koji je taj čin ubojstva ostavio na njega.

3. SAVJEST

„Izraz «savjest» dolazi od grčke riječi «suneidesis» (suznanje) što znači posjedovati urođeno, unutarnje znanje.“² Postoje mnogobrojne definicije i teorije o savjesti kroz povijest, a često je glavnu riječ vodila kršćanska vjera i tradicija koja shvaća savjest kao dijalog s Bogom, navodi McGuire, odnosno da je Božja riječ moralni zakon koji se mora poštivati. „Savjest je prije bila opisivana kao vrsta arbitra koji donosi presude o tome je li neka radnja bila dobra ili loša, a uz to smatralo se kako taj „sudac“ izriče naredbe da se čini ono što je ono samo prosudilo da je pravično te shodno tome prilaže nagrade za poslušnost i izdaje kazne za neposluh.“³ (McGuire, 1963:253) Nasuprot tome, suvremenije teorije direktno pobijaju prijašnje teze o savjesti te ih McGuire svodi na to da „shvaćaju savjest pojedinca kao ni više ni manje nego psihološku činjenicu. Odnosno, da pojedinci imaju osjećaje odgovornosti i obaveze poštivanja. Prema takvim teorijama stoga slijedi da nikakvo znanje o onome što bi čovjek trebao uraditi ne proizlazi iz razgovora s vlastitom savjesti jer nijedna pravovaljana odluka ne može biti sadržana u samome iznošenju neke činjenice. Savjest je ovdje opisivana kao osjećaj, te iako je usmjerena na moralne dileme i pitanja, za takve teorije ostaje samo psihološka činjenica i ništa više. Kao takva, savjest ima status blizak osjećajima samoće i samosažaljenja, a možda i slična gladi i patnji.“ (McGuire, 1963:253)

May u članku „On Conscience“ iznosi da je „savjest ono što postavlja barijere na putu pojedinca koje pridonose izbjegavanju nedjela. Ipak, naglašava kako je savjest za razliku od vrlina, povezana s brigom za sebstvo, za očuvanje vlastite harmonije te da je stoga manje usmjerena na samo okončanje neke radnje ili akcije.“ (May, 1983:57)

² <http://www.divineviewpoint.com/conscience.pdf> pristupljeno 12.7.2017.

³ Prevela autorica završnog rada

May čini razliku između vrlina i savjesti jer „savjest prema njegovom shvaćanju izvorno potječe iz samoljublja te je blisko povezana s činjenicom da je čovjek najprije okrenut samome sebi. Nadalje, savjest vidi kao egoističnu brigu koja svejedno, gotovo usputno, kao popratni efekt, pridonosi postavljanju restrikcija i granica ljudske sebičnosti.“ (May, 1983:57) U članku za primjer navodi naciste u Njemačkoj koji ne samo što su uspjeli u potpunosti izvrnuti prihvaćene društvene norme, već su vrlo lako mogli oscilirati između dvaju setova potpuno kontradiktornih normi. „Čini se kako im nisu nedostajale norme koje bi ih spriječile da počine te zločine, nego su ih imali i previše te nisu kritički sagledavali ono što su činili i govorili.“ (May, 1983:57)

Raskoljnikov je s vremenom postao sinonim za kontradiktornu ličnost koja u sebi sadržava velik broj međusobno poništavajućih i kontradiktornih stavova, uz to on i previše kritički sagledava svijet i svoju ulogu u njemu, dok s druge strane ne osjeća kajanje za počinjena ubojstva, a na ubojstvo Lizavete često i zaboravlja. „Ako se i jave osjećaji krivnje i srama, tada je očito kako takvi osjećaji nastaju onda kada je pojedina osoba došla do zaključka o moralnim vrijednostima određene akcije ili radnje.“ (McGuire, 1963:254) Svaki put kada se Raskoljnikov približi drugom ljudskom biću to na njega ostavlja pozitivan utjecaj, ali se vrlo brzo nakon toga i zbog toga javljaju negativni osjećaji te pada u snove u kojima ponovno proživljava ubojstvo, bunca i iznova tjera ljude od sebe: „Ta hoćete li me se okaniti najzad, vi mučitelji! Ja vas se ne bojim! Ja se nikoga, nikoga sada ne bojim! Odlazite od mene! Ja hoću sâm da budem, sâm, sâm, sâm!“ (Dostojevski, 2004:89)

Gregurek u svojoj knjizi opisuje kako je „Sigmund Freud podijelio psihičke funkcije na tri grupe: id, ego, i superego“. (Gregurek, 2011:41) „Id se nalazi u nesvjesnom dijelu psihičkog sustava i dio je ličnosti u kojemu su smješteni svi nagoni, a ujedno je primarni izvor energije koja potječe od tih nagona. Id je prisutan od rođenja, a kako je sjedište bioloških nagona, vodi ga načelo

zadovoljstva i u potpunosti je nesvjestan pa primorava osobe da pod svaku cijenu zadovolje svoje nagone. Tek nakon što dođe do realizacije cilja slijedi opuštanje.“ (Gregurek, 2011:42) Svidrigajlov je lik koji u potpunosti utjelovljuje ono nagonsko u ljudima i u samom Raskoljnikovu, nagoni su nešto što Svidrigajlov odbija i pokušati zauzdati, dok se Raskoljnikov bori protiv takvih nagona svim silama što samo pridonosi njegovom mentalnom krahu.

„Ego je najaktivniji dio ličnosti, a za Freuda predstavlja svjesno mišljenje, percepciju, govor, učenje, memoriju, rasuđivanje, motoriku, akciju i vrijeme. Počinje se razvijati od rođenja, stjecanjem iskustva i stimulacijama vanjskoga svijeta te počinje kontrolirati socijalno neprihvatljive impulse i modificirati ponašanje, stoga ego funkcionira na sva tri stupnja svjesnosti.“ (Gregurek, 2011:42)

„Superego dio je psihičkih funkcija koje se odnose na moralne zahtjeve, zabrane društva i idealne težnje. Preteče superegu ugrađene su u mentalnu strukturu od rođenja. Superego je savjest koja nastaje internalizacijom roditeljskih vrijednosti i zabrana, proizvod je kulture i obrazovanja, a razvija se u identifikaciji s roditeljima, odnosno društvenim normama čiji su zahtjevi i stavovi ugrađeni u ličnost. Također, zadužen je za kontroliranje nagona ida.“ (Gregurek, 2011:42) Kod Svidrigajlova je superego zakazao jer on prihvaća ono nesvjesno u sebi i shvaća da se ne može zauzdati, pritom mu i društvo, koje ga nije u stanju kazniti, ne iskazuje nikakve stegovne mjere, zbog čega ne može ni osjećati grižnju savjesti zbog silovanja ili smrti nekog ljudskog bića, jednostavno, nedostaje mu empatija jer on je potpuno sebičan lik koji je vođen onim iskonskim i primitivnim u ljudima. S druge strane, Raskoljnikov superego djeluje jer je blizak sa svojom obitelji i ne odbacuje svoje skromno podrijetlo ni vrijednosti koje su mu usađene, a kada to pokuša napraviti dolazi do pomračenja u njegovom umu.

„Ego svoju diferencijaciju od ida zahvaljuje razvoju odnosa s okolinom, a funkcionira po načelu realiteta pa, za razliku od ida, zadovoljenje potreba ne može fantazmatski realizirati. Ego treba objekt za zadovoljenje svojih potreba, odnosno

ego ne prihvaća mentalne reprezentacije hrane ili drugih želja, već treba objekte za realizaciju tih potreba. Funkcije ega uključuju kogniciju (opažanje, shvaćanje, prisjećanje, jezik, govor, testiranje realiteta, pozornost, koncentraciju, prosudbu), interpersonalne odnose, namjerne radnje i mehanizme obrane“. (Gregurek, 2011: 91)

Dakle, moralne norme i zakoni utječu i reguliraju ponašanje pojedinca u društvenoj zajednici. Jednom kada ti mehanizmi regulacije popuste otvara se mogućnost protupravnog i nemoralnog djelovanja. Ono što će Freud opisivati kada govori o ego (ja), superegu (moral, savjest) i idu (ono), Dostojevski je već godinama prije prikazao kroz svoje likove.

A) RASKOLJNIKOV

Raskoljnikov se našao daleko od svoje obitelji, udaljio se od svojih prijatelja, okružen je siromaštvom, bijedom i malograđanštinom ljudi. On je promatrač svijeta koji želi postati glavni akter, onaj koji će spasiti svijet ljudi od daljnje propasti. Zbog nebrige za vlastitu dobrobit i pod utjecajem grižnje savjesti razbolijeva se, no to je samo posljedica njegovih postupaka i nemogućnost suočavanja s vlastitim ja.

Gregurek navodi:

„Životna iskustva, traume, stresni događaji, frustracije i lijepa iskustva koja formiraju ego pronalaze svoje mjesto u mozgu kao neuronski kodirane mentalne reprezentacije. Mentalne reprezentacije radni su model čovjekova doživljaja sebe u svijetu u kojemu živi i koji ga okružuje. One uključuju doživljaj sebe, drugih osoba, odnosa s drugima te pripadajuću emocionalnu sastavnicu. Mentalne su reprezentacije rezultat iskustva koje uključuje iskustva iz vanjskoga svijeta te unutarnja iskustva koja objedinjuju misli, sjećanja, snove, imaginaciju, fantaziju i osjećaje, a u mislima se često ponovno proživljavaju raniji doživljaji.“ (Gregurek, 2011: 91)

Raskoljnikov ima proročanske snove prije samoga ubojstva, što je ne samo pretkazanje budućih događaja, nego i uvid u stanje u kakvom će se iznova naći Raskoljnikov ako svoj naum provede u djelo, a ti su snovi ujedno i prikaz njegova djetinjstva iz čega saznajemo prilike u kojima je odrastao. To sjećanje iz djetinjstva u snovima mentalna je reprezentacija ubojstva koje je iz neosviještenog prešlo na svjesnu razinu što ga je dodatno stimuliralo da za sredstvo kojim će ubiti Aljonu Ivanovnu uzme sjekiru. Njegova visoka inteligencija i stavovi koji su bili daleko izvan toga vremena njegova su propast. On smatra kako je kao izniman pojedinac predodređen da oslobodi svijet od zla, prema tome mora uzeti stvar u svoje ruke kako bi donio svojoj obitelji i svijetu boljitak. Raskoljnikov kao *nadžovjek* ima dopuštenje i dužnost, dapače „ima pravo... to jest, nema oficijelno pravo, nego sam ima pravo dopustiti svojoj savjesti, da prekorači... neke zapreke, a i to jedino onda, ako to iziskuje ostvarenje njegove ideje, koja je gdjekada spasonosna za cijelo čovječanstvo“ (Dostojevski, 2004:151), obavezuje ga savjest prema drugim ljudima da im pomogne jer je on posebno izabran i izdvojen od obične mase. On kao intelektualac bio je onemogućen u svojem daljnjem djelovanju jer zbog neimaštine ne može završiti studij prava. Raskoljnikov odlučuje kako više neće slijediti zakone društva koje nije iznevjerilo samo njega, već i cijelu zajednicu te je čin ubojstva njegov protest, bunt protiv nepravde u društvu. Pojava simptoma bolesti kod Raskoljnikova zapravo je „posljedica osjećaja tjeskobe koja se javlja zbog povišene agresivnosti, frustracija ili drugih nagonskih težnji koje žele prodrijeti u svjesno i realizirati se, a koja se zbog osjećaja krivnje zbog strogog superega i zabrana ega koji testira realitet, ne smije osvijestiti, te u nekim slučajevima prelazi i u fobiju ili strah od nekih predmeta ili situacija.“ (Gregurek, 2011:95) Tako Raskoljnikov nakon ubojstva ne može podnijeti miris svježeg boje jer ju povezuje s tim traumatičnim iskustvom jer se odmah nakon ubojstva morao sakriti u svježeg

oličenu sobu, a kasnije upravo kod Petroviča dolazi u svježe ofarban ured gdje mu pozli.

Zbog anksioznosti i stresa je paranoičan te misli da svi već znaju da je on ubojica, a da se Petrovič samo poigrava njime. Njegov superego koji bi trebao biti unutarnji mehanizam regulacije ponašanja (ega) posustaje u ključnom trenutku, trenutku ubojstva. Iako se prije toga neko vrijeme nećkao, prevladao je id jer je djelovao i ego te Raskoljnikov poseže za sjekirirom kako bi samome sebi dokazao da je dostojan da vlada nad drugima.

Gregurek opisuje razne stupnjeve kojima pribjegava pojedinac kako bi se nosio sa stresnim i traumatičnim iskustvima:

„Mehanizmi obrana mentalni su mehanizmi koji spadaju u aktivnosti ega i ulaze u igru onda kada ego nagonsku aktivnost ili njezin produženi afekt doživi kao opasnost. Oni djeluju nesvjesno, automatski, tako da umanjuju anksioznost i zaštićuju ego od opasnosti, neprihvatljivih osjećaja, misli ili fantazija. Oni su način distanciranja od istinskih, ali neprihvatljivih osjećaja i motiva te su osnovni mehanizam prilagodbe na okruženje u kojem osoba živi. Osnovna je funkcija zapravo uspostava ravnoteže nakon poremećaja nastaloga utjecajem vanjskih impulsa i stresora te unutarnjih konflikata“ (Gregurek, 2011: 97)

Gregurek daje podjelu mehanizama obrane, a Raskoljnikov utjelovljuje upravo stupanj koji se naziva „neurotskim mehanizmima obrana, koji sadrži: a) premještanje koje dopušta simboličnu reprezentaciju izvornih ideja ili objekata s drugom idejom ili objektom koji je slabije investiran i koji izaziva manje boli“ (Gregurek, 2011: 100), kao npr. Raskoljnikov svoju ljutnju na društvo i svijet usmjerava na Aljonu Ivanovnu, ili uzmimo za primjer situaciju u kojoj Raskoljnikov čita majčino pismo te se razljučuje zbog Lužinove sulude ponude što ga ponovno vraća mislima o ubojstvu; „b) disocijacija je mehanizam kojim se drastično mijenja identitet osobe da

bi se izbjegao snažni emocionalni doživljaj“ (Gregurek, 2011: 100) što u Raskoljnikovu uzrokuje ispoljavanje njegovih drugih ličnosti; „c) izolacija se odnosi na mehanizam kojim se odvajaju ideje koje se osoba sjeća od afekta koji joj je pripadao i koji je potisnut“ (Gregurek, 2011: 100), a sam Raskoljnikov kroz cijeli roman pokušava potisnuti i od sebe sakriti razloge ubojstva sve dok napokon Sonji ne prizna; „d) intelektualizacija je mehanizam koji primjenjuje ekscesivnu upotrebu intelektualnih mogućnosti da bi se izbjegli afektivni doživljaji i očitovanja“ (Gregurek, 2011: 100), što je jasno prikazano u Raskoljnikovu kao jednom razumnom, intelektualnom studentu koji svesrdno pokušava opravdati svoje ideje; „e) reaktivna formacija je mehanizam kojim se opasna nesvjesna želja ili nagon transformira u ponašanje koje je u potpunosti u suprotnosti s onim što se u stvari želi.“ (Gregurek, 2011: 100) Raskoljnikov svoju ideju o odabranom, iznimnom pojedincu koji treba djelovati za dobrobit čovječanstva u potpunosti izvrće. Uz to, Raskoljnikov će postavljati Sonji pitanja o tome tko ima pravo živjeti, zahtijevajući od nje da izabere, čime zapravo pokazuje svoje misli kako neki imaju više prava na život od drugih, pritom postavljajući sebe na poziciju arbitra, odnosno Boga; „f) potiskivanje je posljednji mehanizam trećega stupnja, a zauzima središnji položaj u funkcioniranju obrambenih mehanizama ega kod kojega je bitno da se uklone nepoželjni instinktivni zahtjevi i drže izvan dosega svjesnoga, pri čemu je osoba svjesna osjećaja, ali ne i ideje koja stoji iza osjećaja.“ To se ponovo nadovezuje na činjenicu da Raskoljnikov uporno mora potiskivati svoju pravu narav, svoje megalomanske ideje i teorije. (Gregurek, 2011: 100)

Raskoljnikovljevi postupci i misli paradoksalni su jer ni on sam ne može pomiriti različite aspekte svoje ličnosti. Zato se i može reći, smatra Beebe, kako je on trostruko motiviran: Raskoljnikov je rastrgan između intelektualnog, nagonskog i duhovnog, a svaki taj dio njegove osobnosti

odgovara razlogu za počinjeno ubojstvo i njegovim pandanima (Lužin predstavlja intelekt, Svidrigajlov nagon, a Sonja duhovnost).⁴ (Beebe, 1955: 151)

Beebe kao prvi motiv ističe Raskolnikovljevu želju i potrebu da se igra Boga tako što odabire Aljonu Ivanovnu za svoju žrtvu i njezino bogatstvo koje želi redistribuirati potrebitima, ali i zadržati za sebe kako bi se mogao financirati da bi kroz obrazovanje postao dobročiniteljem čovječanstva. Ovaj razlog zapravo je samo opravdanje Raskolnikova kako bi se mogao nositi s težinom zločina, no to mu ne uspijeva. To je ujedno i motiv koji bi Raskolnikova trebao približiti čitatelju jer je naizgled altruistički, ali se zapravo radi o ponosu i kompleksu superiornosti.

Kako navodi Beebe, to je usko povezano s njegovim drugim motivom, svijest iznimnog pojedinca o prolijevanju krvi. Izniman čovjek nalazi se izvan svih zakona i pojmova dobra i zla (Beebe, 1955:157):

„No ako je kome potrebno poradi ideje koraknuti i preko leša i preko krvi, to on može zaista u sebi, po mom sudu, dopustiti sam sebi, da korakne preko krvi, što uostalom zavisi o ideji i njezinoj veličini, to zapamtite!“ (Dostojevski, 2004: 152)

Na to se nastavlja treći motiv, i pravi razlog počinjenja ubojstva. Raskolnikov je htio vidjeti je li on sposoban za takvo što, odnosno je li i on iznad svih. No, nakon svega zaključuje kako se jedan takav izniman pojedinac ne bi morao dokazivati, ni pravdati nikome, već bi to učinio bez ikakve grižnje savjesti. (Beebe, 1955: 158) Na kraju svega, Raskolnikov ostaje razočaran samim sobom jer dolazi do spoznaje da ne samo što je sve bilo uzaludno, nego je došao do zaključka kako je on samo *uš*:

„Drugo mi je bilo potrebno da doznam, drugo me je guralo naprijed;

⁴ Prevela autorica završnog rada

mora sam da doznam tada, i to što brže da doznam, jesam li ja uš, kao svi, ili čovjek? Hoću li biti sposoban da učinim zločin ili neću? Hoću li se usuditi da se sagnem i uzmem, ili neću? Jesam li ja drščući stvor ili imam p r a v o ...“ (Dostojevski, 2004: 246)

Za Raskoljnikova obična egzistencija znači propast i život koji ne vrijedi mnogo. Napokon, Sonji priznaje, a i samome sebi naglas, ono što je znao otpočeka, pravi razlog:

„...prohtjelo mi se, Sonja, da ubijem bez kazuistike, da ubijem za sebe, za sebe samog! Nisam u tom htio da lažem čak ni sebi! Nisam ubio zato, da pomognem majci, - to je gluparija! Nisam zato ubio, da steknem sredstva i vlast, te da budem dobrotvor čovječanstvu. Gluparija! Ja sam naprosto ubio; za sebe sam ubio, jedino za sebe, a da li bih postao čijim dobrotvorom, ili bih, dok živim, poput pauka hvatao sve u paučinu i iz svijuju isisavao životne sokove, to mi je u onaj mah bilo dabome svejedno!...“ (Ibid.)

Raskoljnikov priznaje svoja djela, izlaže se Sonji jer ne može više podnijeti da živi sa svojim zločinom sam. Mora s nekime podijeliti svoju patnju te ga Dostojevski upravo zato i navodi k Sonji jer je ozdravljenje duše moguće jedino uz pomoć drugih:

„...jer sam i ja baš onakva uš, kao i svi ostali. Narugao se on meni, pa sam eto i došao k tebi sada! Primi gosta! Da ja nisam uš, zar bih i došao k tebi?“ (Ibid.)

Na početku romana Raskoljnikov je bio sam i izoliran, no paradoksalno jest to što mu ubojstva, dugoročno gledano, donose dobro i spas od zla i tame. Dostojevski mu stoga na put stavlja Sonju koja je simbol svjetla u njegovu životu.

Dostojevski opisuje pojedinca koji je u potrazi za identitetom, a u nedostatku rješenja, okreće se devijantnim oblicima protesta. Druga razina grižnje savjesti jest svijest da je uzaludno počinio ubojstvo jer na kraju nije uspio ostvariti svoj naum. Sve što mu je preostalo jest da se pomiri s

činjenicom kako je i on možda *običan*. Raskoljnikov je moralna osoba koja je prekršila vlastiti etički kodeks i njegova se psiha s time ne može nositi. Ubojstvom Aljone Ivanovne, postao je upravo ono što je htio ubiti u svijetu. Njega razdire činjenica da je počinio ubojstvo, no i dalje ostaje pri misli kako je svijet bez lihvarice bolji. Ipak u epilogu Dostojevski opisuje: „...nije mogao shvatiti da je već i onda dok je stajao iznad rijeke možda naslućivao u sebi u svojim uvjerenjima duboku laž. Nije shvaćao da je ta slutnja mogla biti predznak buduće prekretnice u njegovu životu, njegova budućeg preporoda, budućeg novog gledanja na život.“ (Dostojevski, 2004: 317)

Djelo nudi još jedan razlog Raskoljnikovljeve podvojenosti ističe da je i sam Raskoljnikov duboko u sebi svjestan zablude o svojim idejama i to ga uništava. On to ne može podnijeti jer to ponovno označava kako nije dostojan da bude izniman pojedinac, jer bi jedan takav izniman čovjek išao naprijed bez obzira na sve.

B) OSTALI LIKOVI

Sonja je prema moralnim normama društva grješnica, iako je „zgriješila“ kako bi pomogla obitelji. Iako su Sonja i Raskoljnikov grješnici, njihovi motivi uvelike se razlikuju. Sonja je arhetip dobre djevojke, čista srca koja će sve učiniti za svoju obitelj. Pobožna je i inteligentna, samo što za razliku od Raskolnikova nikada nije imala pristup formalnom obrazovanju, dok je Raskolnikova slobode koštala njegova zamisao. Ona je zbog svoje žrtve i patnje u „Raskoljnikovljevu umu pretvorena u simbol sveg napaćenog čovječanstva, odnosno u njezinoj su patnji zastupljene sve patnje ljudskog roda.“ (Roberts, 2005:100)

Sonja je duhovna strana Raskolnikova te je ona zbog toga u mogućnosti dotaknuti njegovu dušu i onu stranu njegove ličnosti koja je sposobna za empatiju. Unatoč teškoćama u životu, Sonja ni u jednom trenutku ne

posustaje u svojoj vjeri u Boga te snagu crpi upravo iz svoje vjere. Marmeladov prilikom prvog susreta s Raskolnikovom izjavljuje kako će Sonja unatoč tome što je prostitutka biti poslana u raj jer jedino oni koji se smatraju nedostižnima i nevrijednima božje providnosti i ljubavi mogu biti primljeni u raj i vječni spokoj. Vjera je osnovna Sonjina odrednica koja služi kao suprotnost Raskolnikovljevoj teoriji o iznimnom pojedincu. Sonjina osobnost nikada nema priliku isplivati na površinu jer je ona određena sudbinama i potrebama drugih ljudi, počevši od svoje obitelji do Raskolnikova. Raskolnikov njoj prilazi je ga intrigira njezina patnja i životne okolnosti, ali ne može shvatiti ni prihvatiti njezinu podložnost božjoj volji. Sonja osjeća grižnju savjesti zbog svojih grijeha, no to je samo grijeh u očima društva koje ju osuđuje, a upravo radi bijede društva ona i pristaje na žrtvu. Najveće žrtve uvijek su bile oni čistog duha i srca. Iako ništa nije zgriješila, zbog društva koje nameće osjećaj grižnje savjesti ona nije dobrodošla među „kulture ljude“, i na kraju romana odlazi s Raskolnikovom u Sibir kako bi se zajedno okajali za svoje grijeha. Oboje vjeruju u Lazarovo uskrsnuće i žele vjerovati kako je to znak da i za ljude poput njih postoji spas i prilika za novi život. Sonja je pasivna djevojka koja, za razliku od Raskolnikova, ne djeluje već se prepušta sudbini i božjem naumu i nikada zapravo ne dolazi do spoznaje o svojim mogućnostima jer joj Dostojevski ne dozvoljava da izađe iz zadanih okvira jer je ona poslužila kao sredstvo Dostojevskom, odnosno Raskolnikovu kako bi mogla biti simbolom iskupljenja i potvrđivanje vjerovanja u božansku providnost koja je uvijek zaokupljala Dostojevskog. (Cassedy, 2005:10)

Svidrigajlov je manifestacija Raskolnikovljeve demonske strane. On je sebični čovjek koji ne preza ni pred čime kako bi se domogao svoga cilja, osobito Dunje, i ostvario svoje fantazije koje kontrolira id: „On predstavlja jednu vrstu nadčovjeka; vrstu ljudi koji smatraju da je svijet zlo mjesto, a

da bi čovjek mogao živjeti u skladu s univerzumom, mora biti zao.“ (Roberts, 2005:101) Ne vjeruje u boga te za njega jedina volja koja ima neko značenje jest volja čovjeka. On je predstavnik onoga animalnog u ljudima i Raskolnikovu. Vođen je nagonom pa su za njega značajni jedino užitci i udovoljavanje vlastitim prohtjevima: „Cijeli je njegov život izgrađen na misli da su njegovi osjećaji i zadovoljstva važniji od svega drugog.“ (Roberts, 2005:101)

Gregurek nagon određuje kao:

„genetički, psihički konstrukt koji, kada djeluje, stvara stanje psihičke uzbuđenosti ili napetosti i tako motivira mentalnu aktivnost. Nagoni prisiljavaju osobu na aktivnost, koja je također genetički određena, ali se može značajno mijenjati pod utjecajem osobnog iskustva. Ta aktivnost vodi prekidu uzbuđenosti ili zadovoljenju (gratifikaciji).“ (Gregurek, 2011: 89)

Jednom kada je postao fiksiran na određeni objekt, Svidrigajlov ne odustaje dok ne dođe do ostvarenja, dok ne dođe u posjed tog objekta jer tako dolazi do oslobađanja napetosti i dolazi do samozadovoljstva i samoostvarenja.

Svidrigajlov za svoje zločine ne osjeća kajanje, a po tom pitanju mu se približuje i Raskolnikov. Svidrigajlov je postao opsjednut Dunjom i svaki njegov čin je grijeh, pa čak i njegova smrt. Samoubojstvo je za kršćane grijeh, a Svidrigajlov daje novac potrebitima te na određeni način okajava svoje grijehe, no to ne čini iz dobrote ili iskrenog milosrđa, već se vodi ponovo svojim impulsima. Svijet je oslobodio od svoje vlastite zlobe i ostavlja novac Dunji i Sonji. Taj njegov čin doima se pomalo nerealistično, s obzirom na njegov demonski prikaz. Za njegov lik, nenadano milosrđe i preobrazba su iznenađujući. Ponovno djeluje žena, kao i kod Raskolnikova, ovoga puta to je Dunja koja ga je prenerazila svojim odlučnim stavom, što djeluje poput bajke kao i sam epilog. Njegovo samoubojstvo je rezultat njegove psihe koja nije mogla pronaći način da

ostvari svoje nagone, njegov superego ne postoji jer nikada nije naučio poštivati drugo ljudsko biće, a vjerojatno se zbog činjenice da je okružen novcem nije ni mogao razviti jer društvene norme i pravila ne vrijede za takve pojedince.

Marmeladov uživa u kažnjavanju samoga sebe i svaki njegov postupak oblik je mazohizma. Potpuno je svjestan nemoralnosti i sebičnosti svojih postupaka, ali se naviknuo da ga žena kažnjava i fizički i psihički, dapače, to je postala filozofija po kojoj živi. Jedino olakšanje za njega nije u boci alkohola, već u činu pokoravanja svojoj ženi. On osjeća grižnju savjesti, no uvijek ga neki demon u njemu tjera da iznova posrće u životu. Žaljenja je vrijedan slabić koji se nije mogao nositi sa životom pa je život odlučio staviti u tuđe ruke. Jedini spas koji mu Dostojevski nudi tragična je smrt.

Lužin je čovjek kojeg je Raskoljnikov odmah prozreo. Iako Raskoljnikov zasigurno ne vidi sličnosti između njih, među njima ipak postoje određene paralele. Lužin se želi postaviti iznad svih drugih, svojom lažnom skromnošću i pod maskom dobročinstva želi podložnu ženu koja će mu služiti, a i Raskoljnikov je u jednom trenutku također umalo oženio djevojku koja je staleški, ali i po ostalim stavkama, za njega bila ispod njega. Obojicu karakteriziraju egoizam i želja za nadmoćnošću. Ipak, za razliku od Raskoljnikova, on ne posjeduje drugu ličnost i grižnju savjesti. Jedino što on ima jest očaj, pakost i amoralan stav koji ga tjeraju na pokušaj podmetanja krađe najčišćem liku romana, Sonji samo kako bi nadmudrio i nadigrao Raskoljnikova: „Lužinove ideje samo su parafraza i pojednostavljenje suvremenih autora, a većina tih ideja potječe iz romana „Što da se radi?“ N.B. Černiševskog. Dostojevski je odbacivao većinu tih ideja pa se Lužin doima još budalastije“. (Roberts, 2005:41) Lužin iznosi: „Nauka pak govori: Ljubi u prvom redu samoga sebe, jer sve je na svijetu osnovano na ličnom interesu. Ako budeš ljubio sebe, radit ćeš i poslove

svoje, kako treba, i tvoj će kaftan ostati čitav. Gospodarstvena pak istina domeće još: što više ima u ljudskom društvu sređenih ličnih prilika i da tako rekнем: čitavih kaftana, to su čvršći temelji i to se čvršće osnivaju i opće stvari. Kad ja dakle privređujem jedino i samo sebi, tim ja baš privređujem na neki način također svima i postizavam da bližnji dobiva nešto izderaniji kaftan, ali ga ne dobiva od lične, pojedinačke darežljivosti, nego uslijed sveopćeg napretka. Ta je misao prosta, ali se, na nesreću, dugo nije javljala, nego je bila zakrivena zanosom i maštanjem, a kao da nema mnogo oštroumlja, da se dosjetiš... (Dostojevski, 2004:87)

Pokušava uvjeriti Raskolnikova kako će se on brinuti za njegovu sestru jer upravo ako odabrana manjina ima svo bogatstvo, odnosno on, tim će više pridonositi boljitku ostalih te u principu odbacuje mogućnost postojanja dobrih Samaritanaca ili altruizma jer prema njegovom opravdanju tako ne profitira nitko već se patnja udvostručuje. Lužin je grabežljivac najgore vrste koji će gledati da pokrije svoju kožu, a podijelit će mrvice koje mu budu ostale jedino kako bi se sakrio pod maskom skromnosti i milosrđa koristeći se pritom tuđim mukama. Tako želi liječiti svoj kompleks manje vrijednosti jer je u dubini duše svjestan da nema ništa za ponuditi.

Suprotstavlja mu se Razumihin, za kojeg možemo reći kako je uz Petroviča najrazumniji lik romana, te kaže Lužinu:

„Htio sam samo da doznam, kakav ste vi čovjek, jer eto vidite, javnom se radu prikrpilo u posljednje vrijeme toliko svakakvih špekulanata i tako su iznakazili u svoju korist sve, čega su se god dodirnuli, da su uopće zagadili svu stvar. No dosta je.“ (Dostojevski, 2004 :87)

Nikola je manji lik, no on ima ulogu predstavnika ljudi koji smatraju kako preuzimanjem tuđih grijeha mogu okajati svoje. Nikola je pripadnik vjerske sekte koja ističe važnost trpljenja za tuđe grijehе. Njegov čin označava apsurdan stav „patnju radi patnje“. To je zapravo lažna pobožnost kojom

žele zavarati sebe i druge oko njih navesti da im se pridruže u lažnoj skromnosti:

„Dostojevski vuče izvore za takvo ponašanje iz kulturnog naslijeđa, napose onog ortodoksnog kenotičkog, koje potiče članove zajednice na prihvaćanje patnje kao istinskog i jedinog pravog načina života. Jedino takav život patnje je pravi kršćanski. Tako se i ruski asketizam okreće Kristu u inkarnaciji na zemlji kao siromašnom, poniženom ljudskom biću.“
(Cherkasova, 2009: 87)

Dostojevski to oštro opovrgava jer istinsko spasenje dolazi iskupljenjem i priznavanjem vlastitih grijeha, a to podrazumijeva pogled u vlastitu nutrinu. Tek kada se čovjek suoči s vlastitom izopačenošću, tek kada prizna samome sebi, shvatit će tko je i tek će tada prihvatiti samoga sebe. Raskoljnikov je rastrojen kroz cijeli roman jer je rastrzan oprečnim mislima i osjećajima jer nikako ne može pomiriti svoje unutarnje misli i društvo. Istovremeno se u njemu samome vodi borba između dviju osobnosti. Na kraju, zahvaljujući poticajima Petroviča, ali ponajviše Sonje on prihvaća svoj zločin. Ali on je prihvatio da je počinio zločin i da je to grijeh u očima zakona i društvenih normi, no on se istinski ne kaje i ne smatra svoje nedjelo grijehom, već nužnošću.

4. BORBA DOBRA I ZLA

Raskoljnikov otvara mjesta za raspravu o tome je li čovjek rođen dobar ili zao, rađa li se zlo s godinama ili postoji u čovjeku nešto što će ga uvijek nagnati da počini zločin. Religija će govoriti o istočnom grijehu, dok je prema Kantovim idejama o dobru i zlu u čovjeku, primjerice Sonja rođena dobra, a Raskoljnikov loš, samo što su njegovi urođeni nagoni bili sputani normama društva. Jednom kada ga je to društvo iznevjerilo, popustile su sve stege i u Raskoljnikovljevu umu. Dostojevski prikazuje da je svaki čovjek sposoban na ubojstvo, na grijeh kad je doveden do ruba očajja, ali je isto tako moguće i iskupljenje onda kada grešnik prihvati ljubav drugih ljudi i Boga.

Za Kanta ne postoji nešto između, već samo dvije krajnosti, ili dobro ili zlo. (Cherkasova, 2009:56) Cherkasova ističe Kantovu misao kako je svaki moralni čin volje uzrokovan poštivanjem etičkog zakona, dok je s druge strane svaki čin protiv moralnih normi zločin. Takva Kantova rigoroznost i rigidnost odbacuje postojanje sredine (Ibid.), a time kategorički odbija prihvatiti i uvažiti možebitne olakšavajuće okolnosti. Za Kanta čovjekova priroda je ili dobra ili zla čime odbacuje mogućnost promjene i moralnog spasenja za zlog čovjeka. Takav stav kako je sudbina ili neka viša sila unaprijed odredila čovjekov put poražavajuća je jer prema Kantu čovjekova volja djeluje na temelju neke više sile (Cherkasova, 2009:57) te tako odbacuje čovjekov izbor i sam smisao volje postaje apsurdan. Volja podrazumijeva mogućnost izbora i želje što znači kako bi čovjek trebao biti sposoban sam odrediti kojim će putem krenuti, a ono što usmjerava njegovu volju su upravo okolina, odgoj, osjećaji, razum i razni podražaji iz prirode. Čovjek je puno kompleksnije biće da bi ga se moglo svesti na samo jednu kategoriju.

Za razliku od Kanta, Dostojevski opisuje likove koji u sebi nose mnogo dobra i u podjednako mjeri lošeg. Beebe smatra da Raskoljnikov ubojstvom Aljone Ivanovne ubija svoju odvojenost od drugih ljudi i izolaciju, ubija svoje drugo ja. (Beebe, 1955:157) Da bi se reintegrirao u društvo te kako bi ponovno postao

zdravim čovjekom, mora proći kroz stadij bolesti kako bi se njegov duh oporavio i približio Bogu. Važno je za Dostojevskog kojoj će strani svoje naravi likovi pokleknuti. Čovjeku je uvijek dan izbor, bilo od Boga ili kakve više sile ili ne, ali izbor postoji. Naša djela definiraju nas kao ljude. Naravno, postoji utjecaj okoline i odgoja, no ne može se sve svesti na borbu između prirode i odgoja. To je puno više od toga jer u svakom čovjeku leži dobro i zlo zato što je svaki čovjek obdaren savješću, a posljedično tome postoji i grižnja savjesti. Savjest je u nama iz nama još nedokučivog i nepoznatog razloga, ali ipak točno znamo kada smo nešto zgriješili. Čovjek koji ne čini zločin jedino jer se boji odmazde nekog božanstva, zapravo je prikriveni psihopat koji još nije imao prilike djelovati. Zastrašujuća je pomisao kako je jedino što sprječava čovjeka da ne ubije drugoga slovo zakona. Jedno civilizirano društvo trebalo bi težiti višemu, boljemu i humanijem društvu, jedno koje će na prvo mjesto staviti milosrđe i suosjećajnost. Jer čovjek je od borbe za goli život u pradavnim vremenima došao do ovoga stupnja civilizacije, što znači da je sposoban za evoluciju i samim time promjenu. Izgleda da je riječ o objema stvarima: urođena nam je svijest o dobrim i zlim djelima te razumsko razlikovanje koje dolazi s iskustvom i znanjem o svijetu oko nas.

Današnjem čitatelju zasigurno će biti poznata indijanska priča o borbi dvaju vukova unutar jednog čovjeka, a pouka je te priče kako je važno kojeg se vuka hrani. To možemo dovesti u vezu s Raskolnikovljevom podijeljenom ličnošću i neodlučnošću jer se bori protiv sebe samoga, a to je bitka u kojoj vanjski utjecaji mogu odigrati važnu ulogu, što je slučaj kod Raskolnikova koji je izabrao put slobode u zatvoru pod Sonjinim utjecajem, ali i kako bi se napokon riješio muka koje su ga razdirale zbog ubojstva. Takve odluke nitko ne može donijeti za nas, već se sami, ali uz podršku drugih, moramo nositi sa životom.

Raskolnikov je na prvo mjesto stavljao razum i vjeru u intelekt, a misli o promjenama i o pravu na bolji život prema Dostojevskom razlog su

Raskolnikovljeve patnje. Sonji ispovijeda: „Ja sam krenuo kao uman čovjek, pa to me je i upropastilo!“ (Dostojevski, 2004: 247)

Kako Raskolnikov nije bio u stanju održati ravnotežu u svome životu, udaljavajući se od ljudskog kontakta nije ni mogao u svijetu vidjeti ništa osim zla i opačina. On sam se okrenuo protiv čovječnosti, a njegova psiha dokaz je kako je takvo stanje otuđenosti neprirodno za čovjeka te da jedino što iz toga može proizaći je širenje zla. Upravo je tako i Raskolnikov duboko u sebi svjestan svojih greški i postupaka, no u njemu se to bori sa znanjem o svijetu i vlastitim mislima koje su nastale kao posljedica zla i izopačenosti u tom svijetu. Njegova podsvijest pokušava isplivati na površinu: „Kroz roman on napreduje od čvrstog pridržavanja teorije i nepoznavanja sebe k spoznaji sebe i odbacivanju teorije.“ (Roberts, 2005:111) Raskolnikov svojim postupcima nastavlja začarani krug, a jedini put ka razbijanju toga Dostojevski vidi u okretanju ljubavi, prema drugom čovjeku i Bogu.

5. ISKUPLJENJE

Jedini način da Raskoljnikov prihvati samoga sebe jest da ga prvo prihvate drugi. Na početku romana kako i samo njegovo ime sugerira, Raskoljnikov je u raskolu, njegov um je pomračen, a duša rastrzana između onoga što zna da je zlo i onoga što misli da je pravo. Njegova se psiha jedva nosi s time, no još uvijek nalazi dovoljno snage da s Petrovičem ulazi u filozofske rasprave o zločinu i onim ljudima koji imaju pravo počiniti nedjela za dobrobit drugih. Raskoljnikov naoko prikazuje sociopatske tendencije, poput udaljavanja od drugih ljudi, ili toga što ne pokazuje nikakvo žaljenje zbog usmrćivanja dviju osoba. Ipak, on osjeća golemu empatiju prema ljudima oko sebe, pokazuje milosrđe te na kraju priznaje zločin vlastima te počinje put iskupljenja. Njegova rastrojenost i čin ubojstva s jedne, a empatija s druge strane, prikazuju njegovu podvojenju ličnost koja nastaje kada je suočen s neimaštinom i beznadom. Tek kada se ponovo približio drugim ljudima, napose Sonji, Raskoljnikov se vraća u prvotno stanje; približivši se čovjeku, točnije prirodi, približio se i Bogu. Važna parabola je biblijska priča o Lazaru, čovjeku koji ustaje iz mrtvih, a isti taj proces prolaze Sonja i Raskoljnikov u Sibiru. Čitatelj je svjedok procesu pročišćenja gdje Raskoljnikovljeva zla strana koja je prevladala na pragu Aljone Ivanovne sada postupno ustupa mjesto želji za ponovnim životom. Cherkasova dalje ističe da ga, iako se pokušava boriti protiv toga, razni fizički kontakti, čak i naoko nevažni poput susreta s malenom djevojčicom koja ga je spontano zagrlila i poljubila, povlače natrag sa sobom. (Cherkasova, 2009:13)

Cherkasova u svojoj knjizi citira Dostojevskog koji je u svojim bilješkama za roman napisao kako taj čin fizičkog kontakta nije ništa više od pukog osjećaja života te je stoga moguće živjeti kao i drugi, s drugima i za druge:

„Dostojevski je želio prikazati značenje patnje i posljedice toga. Raskoljnikov izjavljuje kako su patnja i muke uvijek potrebne kako bi čovjek bio otvoren savjesti i širokom srcu. Likovi u romanu prolaze kroz razne teškoće jer pate s

drugima, ali i za druge, a pritom su u potrazi za vlastitim iskupljenjem jer pate kako bi okajali svoju krivnju i prihvatili kaznu za djela koja jesu ili nisu počinili.“ (Cherkasova, 2009:87)

No, kroz roman Raskoljnikov nije uopće prikazan kao religiozan čovjek, već njegova *religija* proizlazi iz zapadnjačkih ideja, osobito ona o velikim ljudima poput Napoleona, Muhameda što se najjasnije vidi u člancima koje je Raskoljnikov pisao te koji izlaze na vidjelo u raspravama s Petrovičem. Dostojevski tako prikazuje kako ateizam, racionalnost i razum mogu odvesti čovjeka u ludilo. Beebe ističe da je „inteligencija bez ikakvih osjećaja tema koja se proteže kroz cijeli roman; od spominjanja pariških znanstvenika koji smatraju kako bi se umno poremećeni mogli izliječiti jednostavno logičkim argumentima do Raskoljnikovljeva sna o inteligentnim mikrobima.“ (Beebe, 1955: 158)

Za Dostojevskog spas od grijeha je u religiji. Uz Sonjinu ljubav i pomoć Raskoljnikov započinje duhovnu obnovu. Za njega je bilo izuzetno teško pomiriti svoj ponos, aroganciju i ego s blagotvornim djelovanjem zajednice. On je samodostatan pojedinac koji ne shvaća da čovjek nije rođen da život provede sam. Čovjek nije otok, već mu je potrebna socijalizacija s drugim ljudima kako bi se mogao razviti u potpunu osobu. Ako je Freud bio u pravu o trima razinama ličnosti, superego nastaje pod utjecajima društvenih i etičkih pravila i normi. Raskoljnikov je neuspješno pokušao pobjeći od drugih ljudi, ali je zapravo bježao od sebe. Da nije bilo ubojstva, nikada ne bi bio spoznao samoga sebe. Raskoljnikov je ubojstvom Lizavete reagirao nagoni kako bi sačuvao svoj život od propasti te se kasnije ni ne osvrće na njezinu smrt jer se usmjerava na ubojstvo Aljone Ivanovne koju je hladnokrvno, klinički čisto isplanirano usmrtio sjekirama. Dostojevski je svojim idejama o iskupljenju pokazao humaniju stranu kazne, ističući pritom kako kazna ne mora biti tjelesna da bi bila djelotvorna. Cijelim putem Raskoljnikov je fizički na slobodi, ali je zapravo u zatvoru koji je

konstruirao sam, što uviđa i Petrovič koji mu govori kako će tek kada se preda i prizna zločin biti *u miru*.

Budući da Raskoljnikov prihvaća iskupljenje zbog drugih ljudi, a ne zato jer on to doista tako osjeća (iako se isprva tako čini) teško je ne sumnjati u iskrenost takvog pokajanja. Takvo pokajanje mu samo donosi prividni mir jer ponovno mora zatomljivati svoje prave misli, svoje pravo lice i vlastito ja. S epilogom iako Dostojevski opisuje kako Raskoljnikov zna da je u zabludi, doima se poput idealiziranoga završetka kojim je autor htio postići ostvarenje svoje ideje o spasenju u religiji, no postigao je upravo suprotno. Moderni će čitatelj zasigurno dovesti u pitanje razloge Raskoljnikovljeve predaje, a u današnje vrijeme kada je utjecaj religije znatno oslabio teško je povjerovati kako bi jednog pojedinca s narcisističkim idejama religija, božanska providnost i vjera u novi život mogli nagnati da tako naglo promijeni mišljenje. Jer sama se radnja romana odvija u devet dana, osim epiloga koji ukratko opisuje Raskoljnikov život u prvoj godini odsluženja kazne. A čak i tada u toj prvoj godini, Raskoljnikov se vratio starim navikama te ponovno dolazi do dileme koja je ličnost u Raskoljnikovu ona prava, točnije koja će ličnost na kraju prevladati.

Iako Dostojevski naglašava kako će Raskoljnikov morati proći kroz još mnogo nedaća i nepravilika, ipak ostavlja nadu kako će sve uspješno prebroditi uz pomoć Sonje i vjere u Boga. Takva promjena se ne može dogoditi preko noći pa je problem s epilogom što Raskoljnikovljeve promjene u odnosu prema Sonji i zločinu nastaju prenaglo. Zapravo, jedino što je konzistentno su upravo Raskoljnikovljeve promjene mišljenja i raspoloženja.

6. ZAKLJUČAK

Raskoljnikov počinio zločin kako bi vidio je li dostojan stajati rame uz rame s velikanima povijesti, a na kraju dolazi do zaključka kako nije vrijedan te časti jer jedan *nadžovjek* ne bi odustao od ostvarenja ciljeva i najvjerojatnije se ne bi kažnjavao grižnjom savjesti. On pokušava trivijalizirati značenje svojih osjećaja gnušanja, dok naoko ne poklekne Sonjinom utjecaju razočarano prihvaćajući kako nije izniman pojedinac. No, ne uviđa kako se ubojstvom doista istaknuo i izdvojio od jedne mase, samo da bi završio među onom još gorom. Doista mu je teško plaćati kaznu kada je jedino za što smatra da je kriv to što je prekršio slovo zakona, odbacujući pritom zajednicu i njezinu moć kao arbitra, čime sebe iznova izdvaja iz gomile. Miri se s činjenicom da mora podnositi društvenu kaznu, no onu osobnu, koju si je sam nanosio, prebrođuje i daje priliku Sonji jer mu ništa više pored sve bijede ni ne preostaje. Iako se ne kaje za svoja djela, Raskoljnikov je prikaz čovjeka koji je još uvijek sposoban razlikovati dobro djelo od lošega, bilo zbog odgoja i društva, iskustva, bilo zbog unutrašnje savjesti, jer ipak čovjek upija sve iz prirode, a za Dostojevskog je Bog u prirodi, te se sve skuplja u jednu jedinstvenu i kompleksnu jedinku kojoj su potrebni drugi kako bi preživjela.

Gregurek u svojoj knjizi ističe upravo citat Dostojevskog: „Svaki čovjek ima sjećanja koja ne želi ispričati nikome osim svojim prijateljima. Ima i takvih koja ne može podijeliti ni s prijateljima, već jedino sa samim sobom i to su tajne. Ali, konačno, ima i takvih koje se čak boji priznati samom sebi, a svaki čovjek ima znatan broj takvih misli.“ (Gregurek, 2011: 89)

Dostojevski ne samo što je prikazao jedan presjek društva, nego je dao poticaje za istraživanje čovjekove nutrine kako bi prodro do esencije čovjeka i otkrio što ga pokreće, otkrivajući nam da svaki čovjek nosi svoj križ te naglašavajući empatiju i samilost kao najveće vrline.

SAŽETAK

Fjodor Mihajlovič Dostojevski svog antijunaka nakon čina ubojstva prikazuje kao osobu vrijednu žaljenja i iskupljenja. S druge strane, jedan od najpoznatijih filozofa, Kant ističe kako je čovjek rođenjem predodređen ili samo za dobro ili samo za zlo. Ipak, Dostojevski uspijeva opisati kako je čovjek sposoban za mnogo zla, ali da istovremeno može biti osjetljiv na tuđe nevolje.

Svaki od likova prolazi kroz određeni oblik katarze, odnosno pokajanja, bilo u obliku samoubojstva, bilo priznanjem zločina. Raskolnikov cijeli roman trpi osobnu kaznu zbog ubojstva jer je osoba koja je još uvijek sposobna osjećati grižnju savjesti i razlikovati dobro od zla. Isto tako Dostojevski daje rijedak uvid u same misli jednog ubojice s Raskolnikovljeva tri motiva za ubojstvo. Pod parolom „za veće dobro“ skriva se sebični pojedinac koji ne može pomiriti svoje ideale s realnošću. Dostojevski postavlja teška, vjerojatno i najteža pitanja o tome tko je vrijedan živjeti, a tko zaslužuje umrijeti te tko ima pravo o tome odlučivati.

KLJUČNE RIJEČI: antijunak, ubojstvo, izniman pojedinac, motivi, iskupljenje, grižnja savjesti, kazna, Kant, dobro, zlo

LITERATURA

1. Beebe, M. *The Three Motives of Raskolnikov: A Reinterpretation of Crime and Punishment*. National Council of Teachers of English u *College English*, Vol. 17 br. 3, 1955., str. 151-158
2. Cassedy, S. *Dostoevsky's Religion*. Stanford, Kalifornija: Stanford University Press, 2005.
3. Cherkasova, E. *Dostoevsky and Kant: Dialogues on Ethics*. Amsterdam – New York, NY: Editions Rodopi B.V, 2009.
4. Dostojevski, F. M. *Zločin i kazna*. Zagreb: Globus media, 2004.
5. Flaker, A. *Ruska književnost*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1986.
6. Gregurek, R. *Psihološka medicina*. Zagreb: Medicinska naklada, 2011.
7. May L. *On Conscience*. University of Illinois Press, *American Philosophical Quarterly*, Vol. 20, br. 1, siječanj, 1983 str. 57-67
8. McGuire M. C. *On Conscience*. Journal of Philosophy, Inc. *The Journal of Philosophy*, Vol. 60, br. 10, 1963, str. 253-263
9. Roberts, J. R. *Zločin i kazna F. M. Dostojevskog: [interpretacije književnih klasika]*. Zagreb : Naklada Opus, 2005.
10. Žmegač, V. *Povijesna poetika romana*. Zagreb: Matica hrvatska, 2004.

Internetski izvori:

11. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=31040> pristupljeno 12.7.2017.
12. <http://www.divineviewpoint.com/conscience.pdf> pristupljeno 12.7.2017.